

§1.26 ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В КІБЕРПРОСТОРИ
(Яковицька Л.С. Національний авіаційний університет)

Вступ. Проблеми розвитку особистості нерозривно пов'язані з можливістю вільного самовираження себе в інформаційному соціумі та часто відтворюються в спілкуванні людини з віртуальною реальністю, яка сприяє змінам (а часто і деформаціям) особистісного буття. Кіберпростір може мати як позитивний вплив на формування особистісної самореалізації, так і негативний. При всьому різноманітті дефініцій особистості, більшість психологів, визначаючи особистість, виділяють одну провідну потребу – потребу в самореалізації. Особистісна самореалізація, за Л. Коростильовою, виявляється на рівні реалізації ролей та норм у соціумі. Особистісні мотиви самореалізації, за А. Маслоу, – на рівні прагнення належності і прийняття, сягаючи іноді рівня потреби у самоповазі. Кожна особистість має виражене стійке прагнення до розкриття себе і своїх сутнісних можливостей, виявлення волі та наполегливості у досягненні життєвих цілей, здатності до саморегуляції, рефлексії і саморефлексії, стійкості, формування адекватної самооцінки, відповідального ставлення до самостійного вибора діяльності для реалізації можливостей, власної свободи. Таким чином, навіть саме загальне розуміння особистості включає процес її самореалізації. Щодо самореалізації особистості в віртуальній реальності, вона розуміється як особливий світ людини, яка формує її уявлення про навколишній світ і саму себе за допомогою пізнавальних, аналітичних та інших здібностей.

Виклад основного матеріалу. У процесі розвитку сучасна людина неминуче стикається з невідповідністю між реальним і віртуальним світом. Завдяки такій

невідповідності у людини і виникає потреба самовираження себе у кіберпросторі, твердження себе в іншій реальності. Проблему формування особистісної самореалізації в ХХІ ст., безперечно, треба досліджувати з урахуванням цінності кіберпростору і того, яким чином «спілкування» з комп'ютером впливає на формування особистості та процеси її самовираження. Позитивний або негативний вплив на особистість надає життя в кіберпросторі? Чи сприяє віртуальна реальність більш гармонійному розвитку особистості або ж гальмує й затримує процес самореалізації? На жаль, все частіше сучасна людина стикається з невизначеними ситуаціями, які не підтверджені її досвідом і які створюють внутрішні конфлікти, тому що вони розходяться з нашими алгоритмізованими знаннями про світ, за таких умов, часто ми не шукаємо пояснення за допомогою пізнавального інтересу та власного чуття, а знаходимо готові відповіді в віртуальній реальності.

Для сучасної людини, зануреної в кіберпростір, більш реальним буде пошук за допомогою комп'ютера, ніж спілкування з живою людиною. Об'єктивна і, навіть, суб'єктивна реальності, на жаль, нівелюються, все зводиться до грубого наслідування реальності віртуальної. Кіберреальність для сучасної людини вбирає в себе все краще, що є в реальному світі, в тому сенсі, що в створений кіберпростір копіюється все найкраще з оточуючого світу. У кіберпросторі немає болю, образи і злості, там легко проживаються почуття і емоції, що породжують в реальному житті негативні переживання.

Пафос сучасної реальності полягає в тому, що розвиток особистості відбувається не через аналіз ситуації, пошук нових форм самовираження себе в об'єктивній реальності, світі людей, а за допомогою засвоєння готових алгоритмів, що неминуче призводить до поневолення, залежності особистості від кіберпростору. Саме соціальні стандарти

визначають заглибленість особистості у віртуальну реальність та її функціонування в ній.

Часто особистісна самореалізація унеможлиблюється через небажання людини планувати життєві орієнтири, нездатність до цілепокладання і небажання створювати власні алгоритми дій, які компенсуються можливостями віртуальної реальності. Стикаючись в повсякденному житті зі складними ситуаціями, сучасна людина шукає шлях відмовитися від самостійного пошуку відповідей на питання, що виникли в ході життєдіяльності, вона знаходить «легший шлях» за допомогою перебору варіантів запропонованих кіберпростором. Таке занурення дозволяє людині зробити більш легкою особистісну самореалізацію за допомогою пошуку і перебору готових відповідей. Реєструючись в соціальних інтернет-мережах люди здійснюють процеси передачі і прийому повідомлень, використовуючи персональні комп'ютерні пристрої, але з уніфікованим набором інформації.

Словенський філософ С. Жижек вважає, що в сучасному західному світі реальність значно викривлена, вона замінена сурогатами реальності. Він пише: «На сучасному ринку ми знаходимо безліч продуктів, позбавлених своїх небезпечних властивостей: кава без кофеїну, вершки без жиру, безалкогольне пиво ... Віртуальна реальність просто генерує процедуру пропозиції продукту, позбавленого своєї субстанції: вона забезпечує саму реальність, позбавлену своєї субстанції ... так само, як кава без кофеїну має запах і смак кави, але нею не є, віртуальна реальність переживається як об'єктивна реальність, не будучи нею». Також автор погоджується з думкою колег вважаючи, що в процесі віртуалізації ми починаємо проживати «реальну дійсність» як віртуальну» [4, С. 17].

Кіберпростір є формою соціального життя людей, носить глобальний, наднаціональний характер. При цьому

інтернет-спільноти можуть мати специфіку, відображати особливості цілей і цінностей їх учасників, в цьому проявляється діалектичність соціальних відносин у віртуальній реальності. Саме тому спільноти в віртуальному просторі об'єктивні за своєю природою і на них поширюється дія існуючих в фізичному світі процесів життєдіяльності, зрозуміло, з урахуванням специфіки кіберпростору.

Механістичне зіставлення різних спільнот або технологічних рішень, які ними використовуються для здійснення процесів комунікації та самореалізації, не дає можливості робити висновки щодо об'єктивної картини соціальних відносин і реалізації власного Я у віртуальних мережевих спільнотах, бо ці спільноти не просто співіснують, а переплетені безліччю соціальних, професійних й особистісних зв'язків. Саме кіберпростір щомиті змінює свою структуру: з'являються і припиняють своє існування різні за змістом інформаційні ресурси, змінюють свій напрямок інформаційні потоки.

Інформаційні технології змінюють характер роботи людини, її соціальні зв'язки, організаційні форми діяльності й міжособистісні відносини. Всі ці зрушення безпосередньо впливають на процес самореалізації особистості. Інтерес до віртуальної реальності передусім обумовлений завищеними очікуваннями того, що може бути досягнуто у професійній та соціальній сферах. Ці процеси відбуваються на фоні постійного прискорення темпу життя, через що відбувається заниження значущості оцінок довгострокових наслідків для розвитку та самореалізації особистості. В цьому відношенні діяльність в кіберпросторі може бути представлена як структура, що динамічно розвивається.

Водночас важливо відзначити, що віртуальні спільноти відносяться до категорії саморегульованих та самоперетворювальних соціальних систем. Загальний

принцип, що визначає характер розвитку процесу самореалізації особи у віртуальній реальності, полягає в її прагненні забезпечити свою цілісність і підвищити ефективність комунікаційних процесів. Реалізації цього прагнення допомагає єдність процесів інтеграції та диференціації. У практичній діяльності щодо самореалізації в кіберпросторі також дуже багато залежить від суб'єктивних факторів, пов'язаних з комунікативними, економічними та мотиваційно-ціннісними аспектами взаємодії. За таких умов зміна рольового набору особистості здійснюється під впливом дієвих чинників віртуальної реальності: зростання продуктивної сили пізнавальної інформації [8], задоволення потреби в часі [2], символічне існування [3].

Одночасно перебуваючи в кіберпросторі, людина має можливість конструювати його, перетворювати відповідно актуальним цілям. Віртуальна реальність твориться особистістю згідно з власними цінностями й установками. Вона, навіть, дарує нам відчуття зворотного зв'язку. Отже, створювана нами реальність, зокрема віртуальна, наповнюється суб'єктивними сенсами та потребами, результатами процесів аналізу та очікуваннями, які визначаються функціонуванням особистісної рефлексії. Особистісна рефлексія сприяє відображенню внутрішнього світу і значущих ситуацій, осмислення яких дозволяє в подальшому будувати плани самореалізації в кіберпросторі. Усвідомленість себе та своїх дій є також основою побудови суб'єктом моделі бажаної діяльності, яка визначає в свою чергу самооцінку, самоприйняття і регуляцію поведінки в значущих ситуаціях [6].

При цьому йдеться не тільки про осіб, які беруть участь в процесах групової віртуальної комунікації, сидячи при цьому тільки перед екранами персональних комп'ютерів, але і про їх участь в комп'ютерних спільнотах,

що функціонують на основі технологій індивідуальної взаємодії. Таким чином, в кіберпросторі відбувається самореалізація на двох базових рівнях соціальної системи, індивідуальному і груповому; на психологічному і соціальному рівнях організації людської життєдіяльності.

Кіберпростір як системне явище породжує різноманітність моделей бажаної діяльності та комунікацій, світоглядних цінностей та ставлення до них. Багатоваріантність напрямів розвитку кіберпростору та його складових, надає можливість сучасній людині практичного використання таких її можливостей, як планування та прогнозування, для побудови моделей самореалізації, бажаного майбутнього. Кіберпростір зумовлює виникнення нових форм дозвілля, збільшення послуг, зумовлюючи розвиток культури дозвілля, зокрема й у віртуальних формах. Відтак, можна стверджувати, що притаманні віртуальній реальності відкритість, гнучкість, множинність, інтерактивність є чинниками, які позитивно впливають на процес самореалізації. Одночасно її штучність, ілюзорність та відчуженість викривляють будівництво моделей діяльності, і є від'ємними чинниками процесу самореалізації.

Вивчаючи дослідження сучасних науковців можна виділити кілька форм відчуження через самореалізацію в мережі Інтернет – це відчуження особи від оточення, результатом якого є криза актуальних соціальних відносин і тих що вже не відбудуться через порушення комунікативних зв'язків в реальному світі [4]. В роботі Р. Барішева і М. Румянцева визначені форми відчуження, які є найчастішими продуктами впливу віртуальної реальності. Відчуження людини від самої себе, що веде до «поділу людського "Я"», деперсоналізації особистості через створення в Інтернеті віртуальних особистостей [1]. Схожу ідею розробляє Н. Яровицька. Вона вважає, що перебуваючи в просторі ігор (екранних агонів), суб'єкт долучається до

уявлення ідентичності як прояву множинності. Екранна культура породжує відтворення двох типів ідентичності [7].

Окреслені вище негативні фактори багато в чому викликані виникненням й існуванням у віртуальній реальності феномена віртуальної особистості і феномена інтернет-залежності. Широкі можливості для життя віртуальних особистостей у мережі, анонімність і можливості безмежного (в рамках інтернет-технологій) творення можуть привести до поділу людського «Я» і деперсоналізації особистості, провокуючи особистість реальну на життя у віртуальному просторі. Так, кожне нове віртуальне «Я» (в мережі Інтернет їх кількість не обмежується) реального індивіда може привести до втрати реального «Я» і сприяти відчуженню індивіда від самого себе. Крім нового «Я» мережева комунікація дає особистості відчуття приналежності до групи, а отже, соціальну підтримку. Аналіз негативних і позитивних факторів саморозвитку в інтернет-мережі є в роботах Дж. Сулера. Він також зазначає, що невпевнена, пасивно-агресивна людина знаходить самовираження в нескінченному потоці онлайн-аргументів. Інші можуть використовувати кіберпростір як можливість реалізувати свої позитивні характеристики, або дорозвинути нові в процесі самоактуалізації [10, С. 457]. Інші люди, перебуваючи в Інтернеті, саморозкриваються діють рішучіше або інтенсивніше, ніж в реальному життєвому просторі в ситуаціях неопосередкованого спілкування. Ефект розгальмування в Інтернеті – не єдиний фактор, який визначає, наскільки люди саморозкриваються діючи в кіберпросторі [9, С.324]. Прикладні емпіричні дослідження доводять вплив на характер самореалізації в інтернеті індивідуальних відмінностей, досвіду міжособистісного спілкування, успішності соціально-психологічної адаптації, підтверджених або не підтверджених цінностей особистості.

Ми погоджуємося, що екранна культура через віртуальні ігри підштовхує становлення феномену ідентичності як процесу створення та розкриття нових типів ідентичності, які проявляються через перебування індивіда в просторі віртуальних ігор. Отже, віртуальна культура пропонує будувати світ на діяльності та комунікації з однодумцями, також включеними до цього кіберпростору. Поширення віртуальної культури, глобалізаційні процеси, поглиблення взаємовідносини між представниками різноманітних культурних традицій ініціюють розширення феномену ідентичності через залучення багатьох осіб до кіберпростору, у якому вони взаємодіють з якісно новими соціокультурними викликами.

Особливість самореалізації в віртуальній реальності полягає в тому, що «чистий розум» здатний задавати суто прагматичні алгоритми діяльності, які не пов'язанні з чуттєвим світом і тим самим роблять людину вільною від чуттєвого світу, від того, ким вона є. Коли особистість реалізує себе в реальному світі, світі явищ, вона належить об'єктивній реальності, завдяки чому все особистісне буття підпорядковується як зовнішнім обставинам, так і внутрішнім принципам. Вибір, який є частиною цього буття, визначається розумними ідеями, які ґрунтуються на цінностях особистості. Ця залежність особистісного буття від обумовлених об'єктивною реальністю ситуацій, не є чимось зовнішнім по відношенню до людини, це її внутрішній зміст опосередкований цінностями буття. Саме ціннісні орієнтації особистості визначають генеральну лінію розвитку особистісної самореалізації. Цінності визначають рішучість слідувати принципам особистісного буття, а значить, і своєму внутрішньому змісту.

Ця ж позиція простежується в роботах Ж. П. Сартра. Самореалізація включає в себе самопроекування, тобто уяву про те, якою людина хоче бачити себе у найближчому

та віддаленому майбутньому [5]. Суб'єкт досягає висунутих цілей і бажаних результатів завдяки самоорганізації та самокеруванню, через планування і саморозгортання своєї життєдіяльності. Самореалізація за таких умов стає конструктивною, спрямованою на розвиток особистості. В процесі самореалізації використовуються адекватні суб'єктивні стратегії планування, моделювання та здійснення життєвих цілей.

Висновки. Процес самореалізації в кіберпросторі забезпечується як позитивними, так і негативними щодо розвитку особистості впливами. До позитивних чинників впливу можна віднести: ціннісні орієнтації особистості, які не втрачаються, а визначають її самореалізацію і в кіберпросторі; діалектичність соціальних відносин у віртуальній реальності інтернет-спільноти, які відображають особливості цілей і цінностей своїх учасників; можливість легко проживати почуття і емоції, віртуальна реальність дає захист від ситуацій, які в реальному житті породжують негативні відчуття; інтерес до віртуальної реальності може бути обумовлений завищеними очікуваннями щодо досягнень у професійній та соціальній складових життєдіяльності; можливість забезпечити свою презентабельність і підвищити ефективність комунікаційних процесів; відповідність віртуальної комунікації особистості власним цінностям й установкам, яка, навіть, дає відчуття зворотного зв'язку; можливості самостійно за власним сценарієм конструювати віртуальний простір та втілювати його в діяльність, або запозичувати при його створенні вироблені та запропоновані оточуючим середовищем цінності, норми, ритуали; менше обмежень, працюють специфічні функції віртуальної культури – компенсація, врівноваження чи відшкодування недостатньо задовільнених потреб в об'єктивній реальності; відкритість, яка значно спрощує процеси мобільності. Водночас негативними

чинниками процесу самореалізації є: розробка суто прагматичних завдань, які не пов'язані з чуттєвим світом і тим самим роблять людину вільною від нього; пошук готових відповідей, небажання створювати власні алгоритми дій; постійне пришвидшення темпу життя, через що відбувається зниження значущості перспектив самореалізації особистості; деперсоналізація особистості через втрату реального «Я», ефект розгальмування в Інтернеті, відчуження індивіда від самого себе.

Суперечливість психологічних складових і чинників процесу самореалізації в кіберпросторі доводить необхідність прискіпливої уваги до цього феномену з боку фахових психологів.

Список використаних джерел:

1. Барышев Р. А., Румянцев М. В. Киберпространство как зона отчуждения. *Сибирский философский журнал*. 2008. Т.6. № 1. С.34-36.
2. Дзьобань О. П. Темпоральна складова у просторово-часовому континуумі віртуальної реальності. *Стратегічні пріоритети. Серія «Філософія»*. 2018. № 2. С. 118-126.
3. Дзьобань О.П. Сучасний віртуальний простір: конгеніальність віртуальності й міфу. *Стратегічні пріоритети. Серія «Філософія»*. 2017. № 3. С. 163–170.
4. Жижек С. Добро пожаловать в пустыню реального. М.: Фонд «Прагматика культуры», 2002. 160 с.
5. Сартр Ж.-П. Воображаемое. Феноменологическая психология воображения. СПб.: Наука, 2001. 319 с.
6. Яковицька Л.С. Самореалізація особистості у науково-технічній діяльності: монографія. Донецьк : Ноулідж, Донец. від-ня, 2012. 346 с.
7. Яровицька Н. А. Ідентичність суб'єкта як прояв множинності в просторі екранних агонів. *Гуманітарний часопис*. 2011. № 1. С. 52–56.

8. Masuda Y. The information society as post-industrial society. Washington, D.C. : World Future Society, 1981. 171 p.
9. Suler J. The Online Disinhibition Effect. *CyberPsychology & Behavior*, 2004. 7(3). P. 321–326.
10. Suler J.R. Identity Management Cyberspace. *Journal of Applied Psychoanalytic Studies*. 2002. 4. P. 455–460.

